

DE 82
COMPONISTEN
DIE JE MOET
KENNEN

Bij ieder hoofdstuk uit dit boek is een Spotify-afspeellijst samengesteld, zodat je de genoemde stukken eenvoudig kunt opzoeken. De links naar de lijsten vind je op volkskrant.nl/deklassieker.

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

MERLIJN KERKHOF

**DE 82
COMPONISTEN
DIE JE MOET
KENNEN**

Met illustraties van
Thomas Beijer

Ambo|Anthos
Amsterdam

Dit boek is gebaseerd op columns die Merlijn Kerkhof schreef voor *de Volkskrant*. Die stukken zijn herzien en uitgebreid.

ISBN 978 90 263 7229 2

ISBN 978 90 263 7230 8 (e-book)

© 2025 Merlijn Kerkhof

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Omslagontwerp Nanja Toebak

Omslagillustratie en illustraties binnenwerk © Thomas Beijer

Foto auteur © Veerle Haan

Ambo|Anthos *uitgevers* vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

INHOUD

Inleiding 9

- 1 William Byrd 13
- 2 Franz Schubert 18
- 3 Claudio Monteverdi 21
- 4 Dieterich Buxtehude 24
- 5 Maurice Ravel 27
- 6 Thomas Adès 31
- 7 Wolfgang Amadeus Mozart 34
- 8 Pjotr Iljitsj Tsjaikovski 37
- 9 Antonio Vivaldi 40
- 10 Grażyna Bacewicz 43
- 11 Heinrich Isaac 46
- 12 Johannes Brahms 49
- 13 Gabriel Fauré 53
- 14 Arnold Schönberg 56
- 15 Georg Friedrich Händel 59
- 16 Edvard Grieg 62
- 17 Erwin Schulhoff 65
- 18 Giovanni Pierluigi da Palestrina 68
- 19 Frédéric Chopin 71
- 20 Richard Wagner 74

- 21 Joey Roukens 77
- 22 Giuseppe Verdi 80
- 23 Claude Debussy 83
- 24 Leonard Bernstein 87
- 25 Sergej Rachmaninov 90
- 26 Kaija Saariaho 93
- 27 Perotinus 96
- 28 Johann Sebastian Bach 99
- 29 Gustav Mahler 103
- 30 Robert Schumann 106
- 31 César Franck 109
- 32 Georg Philipp Telemann 112
- 33 Béla Bartók 115
- 34 Philippe Verdelot 119
- 35 James MacMillan 122
- 36 Lili Boulanger 125
- 37 Ludwig van Beethoven 128
- 38 Frank Martin 131
- 39 Josquin des Prez 135
- 40 Felix Mendelssohn 138
- 41 Charles Ives 141
- 42 Joseph Haydn 144
- 43 Guillaume de Machaut 149
- 44 Igor Stravinsky 151
- 45 Heinrich Schütz 155
- 46 Franz Liszt 157
- 47 Jean Sibelius 160
- 48 Jacob Obrecht 163
- 49 Antonín Dvořák 166
- 50 Jan Pieterszoon Sweelinck 168
- 51 John Cage 171
- 52 Francis Poulenc 174
- 53 Hector Berlioz 177

- 54 Paul Ben-Haim 180
- 55 Sofia Goebaidolina 183
- 56 Jean-Philippe Rameau 187
- 57 Anton Bruckner 189
- 58 Leoš Janáček 192
- 59 Gaspare Spontini 195
- 60 Guillaume Dufay 198
- 61 Benjamin Britten 200
- 62 Edgard Varèse 203
- 63 Anton Arenski 206
- 64 Olivier Messiaen 209
- 65 Carl Philipp Emanuel Bach 213
- 66 Johann Strauss II 216
- 67 Tomás Luis de Victoria 219
- 68 Arvo Pärt 222
- 69 Arcangelo Corelli 226
- 70 Dmitri Sjostakovitsj 229
- 71 Robert Heppener 232
- 72 Rudolf Escher 235
- 73 Hildegard von Bingen 238
- 74 Gioachino Rossini 241
- 75 John Coltrane 244
- 76 Cipriano de Rore 247
- 77 Modest Moesorgski 250
- 78 Marin Marais 253
- 79 Giacomo Puccini 257
- 80 Anton Webern 260
- 81 Carlo Gesualdo 263
- 82 Brian Wilson 267

Dankwoord 273

Begrippen 275

INLEIDING

‘Klassieke muziek ontdekken? Elke week kiest redacteur Merlijn Kerkhof drie werken waardoor je voor altijd gaat houden van een componist.’ Zo stond het in de intro boven de serie *De Klassieker* die ik vanaf februari 2023 mocht maken voor *de Volkskrant*. Daar heb ik sinds 2016 de leukst denkbare baan op aarde, die van redacteur klassieke muziek. Voor de krant schrijf ik niet alleen interviews, reportages, recensies, analyses en achtergrondverhalen, ik probeer ook – al ben ik, denk ik, niet meer zo’n irritante missionaris als tien jaar geleden – lezers te gidsen. Er is hier in Europa meer dan duizend jaar levensveranderend goede muziek bewaard gebleven, je zou wel gek zijn als je die zou negeren. Die klassieke muziek wordt door velen als intimiderend ervaren – een weelde, maar ontzagwekkend. Dus waar te beginnen?

Ik help graag. Ik breng elke componist terug tot drie stukken die je zeker moet hebben gehoord. Mijn belofte (verder heb ik heus geen pretenties) is dat ik zorg dat je als luisteraar-lezer houvast krijgt, dat je een beeld krijgt van de componist en zijn of haar muziek (beter) kunt plaatsen. Maar bovenal wil ik dat je zín krijgt om te gaan luisteren. Alles wat daarbij kan helpen, is geoorloofd (al houd ik me wel aan de waarheid, hoofdzakelijk).

De rubriek stond aanvankelijk wekelijks in de zaterdagkrant, vervolgens verscheen ze om de twee weken op dinsdag. Voor dit

boek heb ik de stukjes (in de krant telden ze vijfhonderd woorden) herzien, uitgebreid en in een aantal gevallen vrijwel geheel herschreven. Wel wilde ik het karakter behouden van de snelle introductie. Dit boek is er voor wie geen tijd te verliezen heeft.

Veel invalshoeken voor de stukken in de krant waren gebonden aan de actualiteit. Soms heb ik ervoor gekozen de invalshoeken te handhaven, omdat een tijdsdocument ook wat waard is. De grote kwestie die het nieuws beheerste vanaf het moment dat ik aan de serie begon, was de Russische oorlog tegen Oekraïne, waardoor de coronacrisis plotseling van de voorpagina's verdween. Die oorlog woedt nu ik dit opschrijf nog altijd. Na de terreur van Hamas op 7 oktober 2023 gingen de voorpagina's vooral over Israël en Gaza. Bijna twee jaar later werd er nog getwist over de vraag of de schandalige Israëliëse strafcampaagne die volgde nou genocide was, een debat dat steeds pijnlijker werd. De krant hield het nog voorzichtig op 'genocidale oorlog'. In de Verenigde Staten werd Donald Trump tot president herkozen, in de westerse wereld groeide de verdeeldheid en kunstmatige intelligentie bereikte de huiskamers. Ondanks alles was er soms nog wat aandacht voor het klimaat. Al die kwesties hadden ook hun weerslag op het muziekleven, waar musici werden gemaand zich uit te spreken en meer dan eens werden gecancelled op basis van vermeende politieke overtuigingen, of zelfs van hun nationaliteit.

Het muziekleven is niet los te zien van de politiek, al is het maar omdat de overheid het mede mogelijk maakt. Maar ik luister juist zo graag naar klassieke muziek om me voor even aan al het alledaagse te kunnen onttrekken. Het werken aan dit boek kostte me weliswaar heel wat haren (wat kies je nou van Bach of Beethoven, die beiden zoveel meesterwerken hebben gemaakt?), het was ook een goede afleiding.

De reeks van 82 componisten is organisch gegroeid. Elke week behandelde ik een componist in wie ik op dat moment zin had. Toch is de selectie van componisten en hun stukken maar ten dele

een weerslag van mijn smaak, want er zijn van die geijkte namen en werken waar je niet omheen kunt en die ik ook niemand wil onthouden. Vooral in het begin leverde die selectie mij nogal wat hoofdbrekens op. Dan was mijn aanpak bijvoorbeeld: ik kies één hit, één stuk dat juist vanuit muziekhistorisch oogpunt interessant is en één persoonlijke favoriet. Uiteindelijk kwam ik erop uit dat het gewoon drie fantastische stukken moesten zijn die in de meeste gevallen samen een representatief beeld schetsen. Om opsommingen te voorkomen, heb ik ervoor gekozen de lezer niet te overspoelen met namen en getracht het ook echt bij drie stukken te houden. Soms kon ik het niet laten en noemde ik extra titels. Ga ervan uit dat al deze componisten nog heel veel meer moois hebben gemaakt en dat geen van de 82 componisten uit de lucht is komen vallen. Ik nodig iedereen uit verder in die oeuvres te duiken. Hopelijk is dit boek een vertrepunt.

Volgens het principe dat verandering van spijs doet eten, heb ik van begin af aan alle stijlperiodes door elkaar heen gehusseld. Ik behandel negenhonderd jaar westerse muziek. Wie al meer inleidingen tot de klassieke muziek heeft gelezen, zal hopelijk opmerken dat ik wat meer ruimte heb willen geven aan de componisten die vóór Bach kwamen, want de muziek uit de middeleeuwen en renaissance verdient veel meer aandacht.

Waarom 82 componisten? Dat aantal is inderdaad willekeurig. Een heel dik boek zou de indruk van huiswerk kunnen wekken. Ik ben ervan overtuigd dat je met deze muziek een leven vooruit kunt. Natuurlijk ontbreken er andere bekende, minstens zo belangrijke componisten. Als je bij het zien van de inhoudsopgave meteen dacht: waarom staat Ignaz Moscheles er niet in?, behoor je misschien niet helemaal tot de doelgroep. Dat neemt niet weg dat ik hoop dat ik ook de gevorderde luisteraar iets kan bieden, wellicht nieuw licht kan werpen op wat bekend is, kan wijzen op wat diep in het geheugen verstopt zat waardoor een oude liefde weer opbloeit.

Belangrijke muzikale begrippen leg ik ten minste één keer uit.

Wie het boek niet lineair leest, zou zo'n verklaring over het hoofd kunnen zien. Daarom heb ik achterin een korte begrippenlijst opgenomen. Omwille van de ruimte ben ik terughoudend geweest met het citeren van teksten waar muziekstukken op zijn gebaseerd. Voor het begrip ervan kan ik iedereen aanbevelen die teksten online op te zoeken.

Wie via Spotify mee wil luisteren, kan dat doen via volkskrant.nl/deklassieker. Daar vind je alle afspeellijsten van de componisten die ik behandel en dus ook goede uitvoeringen van de genoemde stukken. Het komt voor dat je vier stukken in zo'n afspeellijst ziet staan in plaats van drie. In dat geval heb ik een stuk veranderd ten opzichte van de rubriek voor de krant en krijg je er dus een bonus-track bij.

Thomas Beijer voorzag dit boek van zeer fraaie illustraties. Voorts hoop ik dat je ook enig plezier zult beleven aan dit boek. Het is niet uitgesloten.

WILLIAM BYRD

Als je van klassieke muziek houdt en daar ook nog eens over schrijft voor de krant, dan zul je er wel mee opgegroeid zijn. Toch? Nog altijd stuit ik op het vooroordeel dat klassieke muziek iets is wat je alleen kunt waarderen als je ‘het’ van huis uit hebt meegekregen (lees: tot ‘de elite’ behoort). Die groep van ingewijden doet zijn kinderen op muziekles en neemt ze mee naar concerten, waar ze vertrouwd raken met de ondoorgroendelijke, voor buitenstaanders intimiderende codes (stilzitten en je mond houden bij een concert, niet klappen tussen de delen van een stuk). Wie niet van kleins af aan is geïndoctrineerd en toch iets van klassieke muziek wil weten, moet een lange weg afleggen, is de opvatting die ik vaak tegenkom.

Vrees niet: daar is vrij weinig van waar. En als er al een weg is, is die alleen maar heel erg leuk.

In mijn ouderlijk huis – mijn moeder was tot voor kort lerares Nederlands, mijn vader is muzikant – werd sowieso niet veel muziek gedraaid. Na vele interviews met musici weet ik inmiddels dat dat typerend is voor een muzikantengezin. Mijn vader (Wim Kerkhof, zanger, toetsenist, contrabassist en liedjesschrijver van The Amazing Stroopwafels) had wel een paar lp’s met Johann Sebastian Bachs *Brandenburgse Concerten*, met koorstukken uit Bachs *Matthäus-Passion* en een plaat met orgelconcerten van Georg Friedrich Händel, maar ik hoorde hem vooral muziek uitzoeken voor

het countryprogramma dat hij ook nog samenstelde en presenteerde op Radio Rijnmond. Ik hoorde zijn eigen liedjes, die zich ontwikkelden in de studio: op de bandjes die hij na elke sessie mee naar huis nam, hoorde ik dat er steeds weer een paar instrumenten bij waren gekomen.

En ik herinner me de muziek van zijn favoriete band: The Byrds.

Al kan ik me geen directe aanleiding herinneren, geen specifiek stuk of concert, werd ik zo rond mijn zeventiende gegrepen door de klassieke muziek. Ik wilde er alles van weten, vanuit zowel muzikale als historische interesse. Toen ik twintig was, ging ik in Utrecht muziekwetenschap studeren, waar ik de muziek uit de middeleeuwen en renaissance leerde kennen; daarvóór had ik slechts een vage notie van het klankbeeld. In elk college was er wel een earopener. Ik combineerde die studie met het conservatorium. Maar met de muziek waar ik het meest naar luisterde, kon ik niets op mijn eigen instrument, de elektrische gitaar. Het bleef qua conservatorium bij een jaar.

Iedere week ging ik naar de cd-afdeling van de bibliotheek om zo veel mogelijk cd's te lenen, om stukken te leren kennen in zo veel mogelijk uitvoeringen. Hoe obsessief ik ook met die muzikale dinosauriërs bezig was, die liefde voor pop, rock en wat ik in mijn ouderlijk huis hoorde, bleef wel. Het deed me afvragen waar ik dan eigenlijk naar op zoek ben in muziek. Intrigerende klank, dat sowieso (in het geval van The Byrds: die dominante, maar nooit helemaal perfect intonerende en daardoor zo raadselachtige twaalfsnarige gitaar). Maar van al die muzikale parameters stel ik misschien nog het meest prijs op meerstemmigheid. Ik wil dat er meer tegelijk gebeurt, zoekend kunnen luisteren, steeds meer blijven horen. En natuurlijk is het ook fijn als je ervan gaat bewegen omdat het ritmisch allemaal zo lekker loopt en alle radertjes in elkaar vallen (overigens niet de kracht van The Byrds).

Een van mijn eerste wereldschokkende ontdekkingen in de colleges aan Drift 21 in Utrecht was dat er een Byrd was ver voor The

Byrds. Vier eeuwen voor Roger McGuinn, David Crosby, Gene Clark, Chris Hillman en Michael Clarke in Californië de ultieme hippiesound uitvonden, was er in Engeland een componist die William Byrd (1539 of 1540-1623) heette. Ik hoorde het ene na het andere weergaloze stuk van hem en kwam tot de conclusie: die Byrd moet wel de beste Engelse componist ooit zijn geweest. Ik ben nog niet van gedachten veranderd.

Het lijkt me toepasselijk om met hem te beginnen. Wat moet je van hem kennen? Drie stukken om je te overtuigen van zijn grootheid.

1 Infelix ego

Nooit van Byrd gehoord? Dat kan, want in Nederland wordt hij, anders dan in Engeland, weinig uitgevoerd. Dat is zeer onterecht. Luister eens naar het motet *Infelix ego* (een motet is een meerstemmig vocaal stuk, in deze context religieus en op Latijnse tekst). Dit stuk geldt als een van zijn vocale meesterwerken.

Van Byrds jonge jaren weten we weinig, al gaan musicologen er nu van uit dat hij uit Londen kwam, dat toen zo'n zeventigduizend inwoners had. Als kindje zong hij mogelijk in de oude, gotische St. Pauls-kathedraal (verloren gegaan bij de grote stadsbrand van 1666). Byrds leven werd getekend door godsdiensttwisten. Toen de vorst Hendrik VIII (een narcist, niet gezegend met een geweten) wilde hertrouwen (eindstand: zes huwelijken, twee van zijn vrouwen liet hij executeren), maar geen toestemming kreeg van de paus, richtte hij The Church of England op, waarvan hij zelf aan het hoofd zou staan. De katholieke kerk kwam nadien (op een kort rooms intermezzo na) nogal in de verdrukking.

Byrd leidde een artistiek dubbelleven: als organist in de kathedraal van Lincoln, zijn eerste grote baan, diende hij muziek te maken voor de nieuwe kerk, hoewel hij zelf een 'recusant' was: hij bleef katholiek. Dat was algemeen bekend. Ondanks dat het hem in conflict bracht met de autoriteiten, wist hij vervolging te ontlopen. Dat

kwam waarschijnlijk door zijn goede contacten, tot aan koningin Elizabeth I aan toe. Maar het lag evenzeer aan zijn faam, want iedereen wist wie Byrd was en wat hij kon.

Infelix ego (1591) is een artistiek statement. De tekst komt van de Florentijnse geestelijke en heerser Girolamo Savonarola, bekend om zijn donderpreken en religieuze ijver, en gaat over de bevrijding bij de aanvaarding van de genade van Christus. Byrd maakt er iets razend spannends van. Hij zet twee vormen van meerstemmigheid tegenover elkaar: homofonie, waarin stemmen (zanglijnen) ritmisch gelijk harmonisch bewegen – het soort meerstemmigheid dat we kennen van The Byrds. En daartegenover staat polyfonie, waarin de stemmen vrijer zijn, minder afhankelijk van elkaar voortbewegen en toch samen een kloppend geheel vormen. In het beste geval zijn al die melodische lijnen op zich interessant.

Byrds muziek is complex en helder tegelijk, vreemd genoeg beheerst én gepassioneerd. Collegium Vocale Gent nam het prachtig op. En op dat album uit 2014 staat ook het volgende stuk.

2 Mis voor vijf stemmen

In 1593 verhuisde Byrd naar een katholieke enclave in Essex, waar hij in relatieve rust een van zijn meest ambitieuze projecten kon verwezenlijken. Drie keer zette hij de vaste tekstdelen van de rooms-katholieke mis op muziek (voor drie, vier en vijf stemmen), bedoeld voor gebruik in de schuilkerken (in het geval van Byrd: een landhuis). Aangrijpend is de nadruk op de laatste woorden: ‘dona nobis pacem’ – geef ons vrede.

3 Fantasia in a-klein

Hoe Byrd werd gewaardeerd, blijkt wel uit het feit dat hij (aanvankelijk met zijn vriend en leermeester Thomas Tallis) het monopolie kreeg om bladmuziek te drukken, wat overigens nog niet zo’n goede business was. Toch stierf hij als een vermogend man, en als de invloedrijkste klaviercomponist van zijn tijd (een ‘virginalist’ werd

hij genoemd: het virginaal is een eenvoudig klavecimbel). Hij zou aan elk genre zijn eigen draai geven. Zijn stukken zijn fantasievol en zitten vol variatie.

Dat geldt al helemaal voor de *Fantasia in a-klein*, die je in één klap verliefd kan doen worden op het klavecimbel. William Byrd, lieve mensen. Beter gaat het niet worden. (Of toch wel?)

FRANZ SCHUBERT

Wat had ik bereikt toen ik 31 was? Ik kon in elk geval niet zeggen dat ik bijna duizend composities op mijn naam had staan. Dat ik 630 liederen had geschreven. Franz Schubert (1797-1828) kon dat wel, als hij had gewild. Het treurige is dan weer dat hij niet ouder dan 31 werd. Maar wát een indruk heeft hij gemaakt. In dat korte leven schonk hij ons enkele van de grootste meesterwerken uit de geschiedenis van de mensheid.

Daar kunnen we dus beter ons voordeel mee doen. Door welke drie van Schubert val je nou gegarandeerd als een blok voor zijn muziek?

1 Onvoltooide symfonie

Schubert – brilletje, dikkig, geboren en getogen in Wenen – voltooide zeven symfonieën, orkeststukken die meestal uit vier delen bestaan. In het eerste ligt het zwaartepunt, dan volgt in de regel een langzaam deel (adagio, andante), dan een dansant (menuet) of luchtig (scherzo) deel, gevolgd door een spetterende finale. Maar Schuberts symfonie die nu het meest geliefd is, waar hij aan begon in 1822, kwam nooit af. Wat geen enkel probleem is, want wat zou je nog moeten toevoegen aan die volstrekt evenwichtige, tweedelige *Unvollendete*?

Schubert is niet alleen een typische componist van de roman-

tiek, de stijlperiode waarin het gevoelsleven centraal kwam te staan. Zijn werk wordt ook weleens in verband gebracht met de griezelleliteratuur van de ‘gothic novels’. Geen componist wist de donkerte zo rijkgeschakeerd, met zoveel precisie in noten te vangen als hij, en het eerste deel van de *Onvoltooide* is daar een voorbeeld van.

2 Strijkkwintet in C

In Schuberts tijd gold het strijkkwartet (wat zowel de naam is van het genre als van de bezetting van twee violen, altviool en cello) als het eerbiedwaardigste genre. In het *Strijkkwintet in C* voegde Schubert er nog een cello aan toe. Ook in dit stuk voel je continu het onbehagen: Schubert is bij uitstek de componist die ontkracht dat ‘majeur’ vrolijk en ‘mineur’ verdrietig is.

Hoor het langzame tweede deel nou: die langgerekte akkoorden, een lyrische viool. Sereen, maar toch ook niet: je voelt de dreiging. En dan ineens is er die ruwe wending, klinkt de muziek woest en een halve toon hoger (van E-groot, of E-majeur, naar f-klein, f-mineur). Zo’n modulatie (een verandering van toonsoort) uit het niets moet voor zijn tijdgenoten een enorm what-the-fuckmoment zijn geweest. De ‘klassieke’ opname is die van het Alban Berg Quartett en cellist Heinrich Schiff.

3 Winterreise

Wat minder bekend is dat Schubert zich ook aan opera waagde (*Fierrabras* bijvoorbeeld). Zijn pech: hij had vaak zwakke libretti (de teksten van opera’s), weinig ervaring in het theater en al helemaal geen geschikt netwerk. Het is niet zo dat we die stukken nou willen vergeten, ze worden simpelweg overschaduwd door de kwaliteit van zijn liederen.

Het lied is synoniem voor Schubert, want in dit genre was hij baanbrekend, de allergrootste. Hij zette gedichten op muziek voor zangstem en piano. De pianist, die ondersteunt én commentaar geeft, is bij Schubert een gelijke aan de zanger (ik ken liedpianisten

die in woede ontsteken als je ze in een recensie ‘begeleider’ noemt). Schuberts vrienden organiseerden ‘Schubertiades’, waar ze naar de nieuwste liedcreaties van de bij leven verre van beroemde componist konden luisteren.

Ook maakte hij een paar liedcycli. De liedcyclus kun je zien als de voorloper van het conceptalbum: meerdere liederen vertellen samen een groter verhaal. *Winterreise* (1827) is de bekendste: iedere liedzanger wil dit gezongen (en het liefst ook opgenomen) hebben. In 24 liederen rond vervreemding, verlangen en eenzaamheid schetst de dichter Wilhelm Müller een verhaal over een vermoedelijk afgewezen minnaar. Een lindeboom waarin de hoofdpersoon eens verliefde woorden kerfde, maant hem tot rust te komen.

Wie er diep in wil duiken, moet zeker de podcast *Op Winterreise* beluisteren. Bariton Thomas Oliemans neemt het stuk aan de piano door met interviewer Gijs Groenteman (elk lied krijgt een eigen aflevering). En bekijk ook vooral het hilarische fragment van Van Kooten en De Bie, waarin de stertenor Jürgen Baumwolle (Wim de Bie) tijdens een masterclass een onzekere zanger (Kees van Kooten) het openingslied *Gute Nacht* laat zingen.